

G Ö R Ü Ş

BANKA İLE İMTİHANIMIZ VE SADAKA FONU

Fatih SAVAŞAN¹

Nisan 2016

Özel Finans Kurumu adıyla Türkiye'ye geldiğinden bu yana "İslami" de olsa bankalar bir türlü dindarların içine sinmedi. Bir ihtiyaçtı evet ama ismine alışamadık, finans yöntemlerini anlamadık, anladıklarımızı da beğenmedik. Bu bankaların İslamiliğini sorgulamak bazılarımızı konvansiyonel bankalara bile yöneltti. Bu durumda olanlar önce banka fikrine alıştı, sonra ayırım yapmadan banka müşterisi oldular. Tıpkı Cola Turka ve Zemzem Kola ile kolanın tadına alışıp sonra diğer kolaların tüketicisi haline gelenler gibi. Bankaların adı "katılım" oldu ama bir türlü payı yüzde 5 bandını aşamadı. Dindar Müslümanların ekonomideki ağırlığı yüzde 5'in üzerinde ise Nasrettin Hoca gibi "bu kedi ise ciğer nerede; ciğer ise kedi nerede?" sorusunu sormamızı gerektirir bir tablo var karşımızda. Dindarların bir bölümünün tüm bankalara mesafeli olduğunu varsaysak bile bu pay yine de yanlış giden bir şeylerin olduğunu göstermektedir.

MESELE NE?

Bankacılık fon toplama ve fon kullandırma olmak üzere iki ayak üzerinde çalışır. Katılım bankalarının kullandıracakları fonlar da diğer bankalar gibi özkaynak ve yabancı fonlardan (hanehalkları veya tüzel kişilerden toplanan fonlar) oluşur. Bankacılıkta maharet toplanan fonların kullandırılmasındadır. Bu yüzden özkaynakların toplam fonlar içindeki oranı diğer ortaklıklardan daha düşüktür. Katılım bankalarında açılan ve niteliği itibariyle bir taraftan bankaya verilen bir borç diğer taraftan da emanet sayılabilecek *özel cari hesaplar* bu bankaların başta şube ağlarının yetersizliği ve bankacılık sistemindeki marjinal görüntülerinden dolayı çok iddialı oldukları alan değildir. Kar/zarara katılma akdi karşılığı toplanan *katılma hesapları* kısa vadeli olmaları nedeniyle sağlıklı bir görüntü vermemekte, katılım bankalarının murabaha dışındaki fon kullandırma yöntemlerine yönelmelerine engel olmaktadır. *Özel fon havuzları* katılım bankalarının önceden tespit edilen projelerin/yatırımların finansmanında kullanılmak üzere topladıkları fonlardır.

Fon kullandırma yöntemi olarak murabahanın yüzde doksanlarda kullanılması sıkça eleştiri konusu yapılmaktadır. Katılım bankacılığı ideallerini karşılamaktan uzak olması bir yana katılım bankalarının konvansiyonel bankalarla farkını flulaştıran bu durum fon toplama ayağındaki yapısal sorunların doğal sonucu olarak da görülebilir. Akla gelen diğer bir ihtimal ise katılım bankalarının mevcut durumdan "memnun" olmalarıdır. Bankacılık sektörü içindeki marjinal niteliğinden sermaye sahiplerinin memnun olma ihtimali ise özkaynak, özel fon havuzu, özel cari hesap vs. yükselse bile bu fonları kullandırmada bir tür sınıra ulaşıldığı düşüncesi ile ilgili olabilir.

Katılım bankalarının Müslümanların içine siner hale gelmelerinin yolu öncelikle bu bankaların murabaha (taksitle satış) enstrümanından mudaraba ve muşarakaya geçmelerini gerektirir. Bu geçiş ise her şeyden önce toplanan fonların bileşiminin ve vade yapısının düzelmesine bağlıdır. Cari hesapların artırılması, katılma hesaplarının ortalama vadesinin uzaması, banka sahiplerinin

¹ Sakarya Üniversitesi, SBF Maliye Öğretim Üyesi

ilave sermaye koymaları ya da özel fon havuzlarının yaygınlaştırılması ve işlevselleştirilmesi gerekmektedir.

Öte yandan konvansiyonel bankalardan farklı olarak katılım bankalarından “sosyal bankacılık” beklenmektedir. Aslında idealinde olduğu gibi riskin paylaşıldığı ve yatırımların desteklendiği bir bankacılığa geçebilmeleri ve bankacılık sektöründeki paylarını artırmaları halinde reel sektörü sağlıklı bir şekilde fonlayacaklarından sosyal işlevi de istihdam yaratmak suretiyle görecektir. Ancak bu oluncaya kadar veya bunun başarılammaması halinde bile bu bankaların sosyal bankacılık adına yapabilecekleri vardır.

SADAKA FONU

Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırma Merkezi (IRCIEF) Direktörü Dr. Latifa Bibi Binti Musafar Hameed merkezlerinin üzerinde çalıştığı yeni bir bankacılık enstrümanı konusunda bilgi verdi. Sakarya Üniversitesine kısa süreli değişim programı çerçevesinde gelen Dr. Latifa Bibi, Malezya İslam Bankasının eski başkanlarından Dr. Abdul Halim İsmail’in önerdiği “sadaka fonu (sadaqa house)” projesi üzerinde çalıştıklarını söyledi. Katılım bankalarının fakir fukaraya maddi destek sunacak ve beşeri sermaye artırıcı hizmetlere ulaşmalarını sağlayacak nitelikte bir enstrüman olarak planlanan Sadaka Fonu, İslami bankaların sadaka olarak toplanan fonları verimli bir şekilde işletmelerine dayanmaktadır. Bibi’nin verdiği bilgiye göre, Malezya’da vakıf müesseseleri yaygın olarak kullanılmakta ve genelde bölgesel yönetimlerin yetersiz denetim ve gözetiminde çalışmaktadırlar. Topladıkları fonları (zekat, sadaka, hibe vs.) kullandırmada başarılı olmayan, dahası kötü bir üne sahip olan vakıflar yerine sadaka (zekat değil) mahiyetindeki bağışların katılım bankaları tarafından değerlendirilmesi fikri öncelikle bu bankaların sosyal refahı doğrudan tabana yayma işlevi görmelerine zemin hazırlayacaktır.

Sadakayı sadece nakit olarak kabul edecek katılım bankaları, anaparayı değil elde edilen karı fakir ve ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını gidermede ve/veya sağlık ve eğitim hizmetleri gibi yoksulluğu azaltıcı hizmetleri finanse etmede kullanacaklardır. Sadaka Fonu projesinin heyecan verici yanı katılım bankalarına, uzmanlıklarını sadakayı sadaka-ı cariyeeye dönüştürmek için kullanma şansı vermesidir. Kabul edelim ki kentleşme ve modern hayat varlığının sadakayı doğrudan ihtiyaç sahibine ulaştırmasına gittikçe daha az imkân vermektedir. Bankaların kardan pay almayacakları (Bibi’ye göre yüzde 5 yönetim gideri için kesinti yapılabilecektir) bu sistem katılım bankalarından beklenen reel sektörü destekleme ve yoksulluğu azaltma işlevlerine hizmet edebilecek bir enstrüman olabilecektir. Sadaka havuzunda toplanan fonların sukuk gibi enstrümanlarda kullanılması nedeniyle sistem, İslami sermaye piyasasını destekleme işlevi de görecektir.

Sadaka Fonu projesi gibi yeni enstrüman arayışları önemlidir. Beşeri sermaye oluşumuna katkı sunacak hizmetlerin desteklenmesi ve yoksulluğun azaltılmasına yardımcı olunması, katılım bankalarının imajının düzelmesine ve beklendiği yönde gelişmelerine yardımcı olmakla kalmayacak zenginlere, sadakalarını değerlendirme imkânı da sunulmuş olacaktır.

GÖRMEMİŞİN BİR BANKASI OLMUŞ...

Yine de yeni enstrüman arayışlarında kantarın topuzu kaçırılmamalıdır. Evet, katılım bankalarının bu tür bankacılığın ideallerini ve farklılıklarını yansıtan enstrümanlar geliştirmesi gerekmektedir. Elbette katılım bankaları konvansiyonel ticari bankalardan farklı olmalıdır. İslam’ın faiz yasağı ve kredi kullanmanın/kullandırmanın risk paylaşımına bağlanması dolayısıyla bu beklenti bir dereceye kadar normaldir de. Ancak katılım bankalarının neticede bir tür ticari banka olduğunun unutulması; onlardan bazen vakıf, bazen yatırım bankası, bazen de aşevi çıkarılması gerçekçi değildir. Bu yüzden Sadaka Fonu enstrümanında olduğu gibi geliştirilen enstrümanların derde deva olmak yerine derdi hafifleteceği unutulmamalıdır.

Müslüman ülkelerin genel görünümü sadece bankaların “ıslahı” ile alınacak yolun uzun olmadığını göstermektedir.